"यद्ग्रामनितो राजा तद्विग्रोयज्ञवो मतः ।"
एतेन गुरुदग्राजातस्य नृपतेर्द्वेचियज्ञवोऽपि न
दुष्यति । अन्यत्र तु ।
"ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राः पूर्व्वादिदिग्युगे क्रमात् ।
वास्तुवनमिच्छन्ति निजसम्पत्तिहेतवे ।"
नीतिशास्त्रे च ।
"वास्तुकर्म्मे नृपः कुर्य्याद्दलवद्वैरिणो दिशि ।
दीर्घा वा चतुरस्रा वा वास्तुभूमिर्म्महीपतेः ।
एतयोर्लक्षणं तद्वत् फलञ्च नगरे यथा ।"*।
अथ मानम् ।
"राजकाष्ठेन नृपतिर्वास्तुरम्भं समाचरेत् ।
जयो भङ्गः सुखं दुःखं प्रीतिर्भीतिश्च यः स्थिरः ।
इत्यष्टौ वास्तुनामानि राजकाष्ठेरनुक्रमात् ।"
अन्यत्र तु ।
"जन्मलग्ने महीभर्त्तुर्द्वयोरन्त एव हि ।
राजकाष्ठेन तावद्भिर्वास्तु कुर्य्यान्महीपतिः ।
सदग्राच्छन्दसंख्येन राजपट्टेन भूपतेः ।
वास्तुकर्म्मसमारम्भो धनधान्यजयप्रदः ।"
एतयोरपि पूर्व्ववदृव्याख्यानम् ।
"राजच्छत्रेण कुत्रापि वास्तुपत्तनमिष्यते ।
तस्यापि पूर्व्ववन्मानमिति भागुरिभाषितम् ।"
अथ दोषहृत्ता ।
"परनिर्म्मितवास्तुस्थो न तिष्ठति चिरं नृपः ।
न सुखाय न धर्म्माय तत्तस्य भुवि जायते ।"
अन्यत्रापि ।
"राजान्यवीर्य्यप्रत्याशी परवास्तुकृतस्थितिः ।
न सुखाय भवेन्नृणां यथा परगृहे गृहः ।
यः स्वनिर्म्मितवास्तुस्थो निजलग्नादिसंयुतः ।
विचारितपुरो राजा च चिरं सुखमश्नुते ।"
अन्यत्रापि ।
"राजा स्वबाहुवीर्य्याढ्यो निजनिर्म्मितवास्तु-
भाक् ।
स चिरं तनुते सौख्यं स्वगृहस्थो गृहो यथा ।"
अथ कालः ।
"वर्षान्तेऽभ्युदिते शुक्रे केन्द्रे सुरगुरौ शुभे ।
वास्तुकर्म्मसमारम्भं शुक्रचन्द्रार्कभूमिजे ।
गृहवृत्तो यः समयः कर्त्तव्यस्तत्र वै शुभे ।
वास्तारम्भः कार्य्यः शुभसम्पत्तिकामिना
राज्ञा ।"
इति वास्तुयुक्तौ वास्तूद्देशः ।*।
अन्येषां यथा । यदाह वास्तुकुञ्जल्याम् ।
"स्वामिद्वसैश्चतुर्भिः स्याद्दलसैनैव मापयेत् ।
चैमो भयङ्करो भव्यः शोकक्षद्विजयः शुचिः ।
वंशक्षतुः पापकारी च विकारी शोभनः शिवः ।
कृपणः कामदो धूम्रो धौम्यो धनहरस्तथा ।
धनदः सुखकृच्चेति वाच्योऽष्टादश कीर्त्तिताः ।"
तद्यथा ।
"आयामपरिणाहाभ्यां योऽष्टाष्टिष्टोऽभिजायते ।
ऊनविंशतिहृते भागे शेषेणेता यथाक्रमम् ।
चैमे सर्व्वार्थसंसिद्धिर्भयकारी भयङ्करः ।
भयो भोगं प्रकुरुते शोकक्षद्विजयो नृणाम् ।
विजयः कुरुते वृद्धिं शुचिः सर्व्वसुखं वहेत् ।
वंशक्षतुः कुरुते वंशं पापकारी कुलापहः ।
विकारी कुरुते दुःखं शोभनः शुभमावहेत् ।
शिवः सर्व्वार्थसिद्धेः स्यात् कृपणः सर्व्वनाशनः ।
कामदोऽभीष्टलाभः स्यात् धूम्रो दहति सर्व्वशः ।
धौम्ये धर्म्ममतिः सौख्यं दुःखं धनहरे भवेत् ।
धनदे धनलाभः स्यात् सुखकृत् सुखकारकः ।
इति प्रोक्तोऽतिसंक्षेपाद्वास्तुलक्षणसंग्रहः ।"
भोजस्तु । दण्डमानं तथैव किन्तु युक्तिरन्या ।
खदग्राब्दतो द्विगुणैस्तैः शुभावह-
चतुरस्र एव नववास्तु शिष्यते ।
किमु लग्नदण्डमितदण्डसम्मितः
प्रकरोति वास्तुरतिसौख्यसम्पदम् ।
ऊषरा वालुका क्लिन्ना त्रयमेतद्विनिन्दितम् ।
त्रिकोणो वर्त्तुलो दीर्घो यवमध्योऽष्टदण्डमुखः ।
तथा डमरुरूपश्च सर्पाकारस्तथैव च ।
छिन्नो भिन्नो मध्यनिम्नो वजनाभश्चतुष्पथः ।
त्रिपथो जनदोषी च वृक्षदोषी तथा परः ।
गजशुण्डाकृतिश्चैवोपद्रवाः परिकीर्त्तिताः ।
वास्तुखण्डे महादोषा हेयास्तस्माद्विचक्षणैः ।
चतुरस्रः शुभो दीर्घस्तुल्यः प्राग्तः समाश्रितः ।
दोषैर्विहीनो विज्ञेयो वास्तुखण्डः सुखावहः ।"
इति युक्तिकल्पतरौ वास्तुयुक्तिः ।*।
तत्र कालनिर्णयः ।
"वैशाखश्रावणाषाढ़मार्गफाल्गुनकार्त्तिकाः ।
सुप्रशस्ता गृहारम्भे पत्नीपुत्रसमृद्धिदाः ।
शुक्लपक्षे भवेत् सौख्यं कृष्णे च भवते भयम् ।
आदित्यभौमवर्ज्जन्तु सर्व्वे वाराः शुभावहाः ।"
तथान्यत्र ।
"पूर्णिमाद्यष्टमीं यावत् पूर्व्वास्यं वर्ज्जयेद्गृहम् ।
उत्तरास्यं न कुर्व्वीत नवम्यादिचतुर्द्दशीम् ।
अमावास्याष्टमीं यावत् पश्चिमास्यं विवर्ज्जयेत् ।
नवम्यादि तथा याम्यं यावत् शुक्लचतुर्द्दशीम् ।
वज्रवाघातशूले च व्यतीपातातिगण्डयोः ।
विष्कम्भगण्डयोश्चैव गृहारम्भं न कारयेत् ।
आदित्यद्वयरोहिण्यो मृगशिरो ज्येष्ठा धनिष्ठो-
त्तरा
रेवत्याथ मघानुराधहरिभिः शुद्धैः शुभा-
वादिभिः ।
सौम्यानां दिवसेऽथ पापरहिते योगे विरिक्ते
तिथौ
विद्धित्यक्तदिने वदन्ति मुनयो वेश्मादिकार्य्यं
शुभम् ।"
मत्स्यपुराणेऽपि ।
"चन्द्रादित्यबलं लब्ध्वा लग्नं शुभनिरीक्षितम् ।
लग्नोच्छ्रायादि कर्त्तव्यमन्यत्र तु विवर्ज्जयेत् ।
अश्विनी रोहिणी मूलमुत्तराश्चत्रयमैन्दवम् ।
स्वातिर्हस्तानुराधा च वास्तुकर्म्मणि शस्यते ।"
तथा च ।
"त्रिभिस्त्रिभिर्वेश्मनि लक्षिकाद्यै-
रशेषपुत्राग्निधनानि शोकाः ।
शत्रोर्भयं राजभयञ्च मृत्युः
सुखं प्रवासश्च नव प्रमेदाः ।
नाशं दिशन्ति मकरालिकुलीरलग्ने
मेषे घटे धनुषि कर्म्मसु दीर्घसूत्रम् ।
कन्याझषे मिथुनके ध्रुवमर्थलाभो
ज्योतिर्व्विदः कलससिंहवृषेषु वृद्धिम् ।
लग्नेऽर्के वज्रसम्पातः कोषहानिश्च शीतगौ ।
भूसुतेऽसुन्दरापुत्रे चन्द्रजे सुखसम्पदः ।
जीवे धर्म्मार्थकामाश्च सुतोत्पत्तिश्च भार्गवे ।
शनैश्चरे तु दारिद्र्यं राहावस्वं प्रवर्त्तते ।"*।
अथ प्रवेशकालः ।
"शुद्धेर्द्वादशकेन्द्रगैस्त्रिधनगैः पापैस्त्रिषष्ठायगै-
र्लग्ने केन्द्रगतेऽथवा सुरगुरौ दैत्येऽपि वा ।
सर्व्वारम्भफलप्रसिद्धिरुदये राज्ञो च भर्त्तुः शुभे
स्वग्राम्यस्थिरतोदये च भवनं कार्य्यं प्रवेशोऽपि
वा ।
पौष्णे धनिष्ठा अथ वारुणेषु
स्वायम्भुवर्क्षे त्रिषु चोत्तरेषु ।
अर्थीयचन्द्रे शुभवासरे च
तथा विरिक्ते च गृहप्रवेशः ।
तिथिर्व्वारश्च लग्नादि समारम्भे यथोदितम् ।
प्रवेशेऽपि गृहस्याहुस्तथा ज्योतिर्व्विदो जनाः ।"
अथ द्वारम् ।
"नैकद्वारं वास्तुखण्डं न चतुर्द्वारमारभेत् ।
एकद्वारं दुःशरणं चतुर्द्वारं दुरावरम् ।
त्रिद्वारमेव नृपतेर्व्वास्तुकर्म्मे प्रशस्यते ।
द्वे सुखे तत्र चान्यत् स्याद्दसुखमिति निर्णयः ।
राजद्वारस्तु तत्रैको यमद्वारस्तथा परः ।
अपद्वारं तथान्यत् स्यादिति द्वारस्य निर्णयः ।
ब्रह्मक्षत्रियवैश्यानां प्रागुदक्पश्चिमैः क्रमात् ।
सुखद्वारं दक्षिणस्य परं तस्यापि दक्षिणे ।
बलवद्वैरिसुखं द्वारमित्यन्यसम्मतम् ।
राजद्वारेऽन्यभूपानां शिष्टानांवा प्रवेशयेत् ।
यात्राप्रसादपर्व्वाणि राजद्वारेषु कारयेत् ।
यमद्वारे छिद्रकर्म्म द्विषताञ्च प्रवेशनम् ।
निःसारं मृतानाञ्च दुष्टानाञ्च निबन्धनम् ।
अपद्वारेऽपरोधस्य गमनागमनक्रिया ।
राज्ञे विलासयात्रा च मर्म्मज्ञस्य प्रवेशनम् ।"
अथ प्राचीरनिर्णयः ।
"मञ्जैरमेद्या मनुजैरलङ्घ्याः
प्राचीरखण्डा नृपतेर्भवन्ति ।
राजदण्डोन्नताः सर्व्वे प्राचीराः पृथिवीभुजः ।
विंशतिस्तु पञ्चाग्रे पार्श्वयोः पञ्च पञ्च च ।
पञ्चात् पञ्च च विज्ञेयाः प्राचीरा पृथिवीभुजः ।
सर्व्वप्रान्ते त्वावरणो नाम प्राचीर उच्यते ।
प्रतिप्राकारसंस्थानं द्वारं नाभिसुखस्थितम् ।
तत्र जयाख्यस्य दीर्घस्य वास्तुखण्डस्य निर्णयः ।
तद्यथा ।
"राजच्छत्रान्तरे पञ्च राजद्वारे महीपतेः ।
राजदण्डत्रये सार्द्धजयद्वारे प्रतिष्ठिताः ।
अद्वारे राजदण्डार्थे प्राचीराः पृथिवीपतेः ।
एवं व्यवस्थिते स्थाने मध्यमेतद्धि तिष्ठति ।
राजच्छत्रद्वयं सार्द्धमायामे जयवास्तुनि ।
परिणाहे पञ्च राजदण्डास्तिष्ठन्ति मध्यतः ।